

התוהו והתיקון

רעב קשה במצרים. יוסף מנצל זאת כדי לערוך רפורמה חברתית וכלכלית יסודית. אם נתרגם 'פרעה' ל'מדינה', תרגום שאינו רחוק מהאמת ההיסטורית, נוכל להציג את המשטר שיוסף יצר כמעין 'סוציאליזם ממלכתי'. האדמות שייכות למדינה, מבלי שתהיה לעובדים אותה אפשרות למכרן. לעומת זאת לא הוטל על המעבדים אותה, מס קבוע, הכול תלוי ביבול: "וַיִּנְתְּנֵם חֲמִישִׁית [מהיבול] לְפָרְעָה וְאַרְבַּע הַיָּדֹת יְהִיָּה לָכֶם לְזֶרַע הַשָּׂדֶה וְלְאֶכְלֶכֶם וְלְאֶשֶׁר בְּבֵתֵיכֶם". מס הכנסה של לא יותר מ-20%! הצעה מפתה. על כל פנים, היטיב ר"ע ספורנו להעיר על המשא ומתן שקדם לרפורמה: "וַיִּשְׂם אֹתָהּ יוֹסֵף לְחֶק (מז, כו). אחר שהראה להם שהדין כך, ושאינו מקים מכס חדש דרך גזל, שם את הדבר בנימוסי מצרים".

אך הרשוני לעזוב את יוסף בן יעקב, ולהתייחס ל'יוסף' האחרים שבהיסטוריה, לאידיאליסטים אשר חשבו לתקן את העולם, ופעלו לשם כך. אעשה זאת בעזרת רעיונותיו של הראי"ה קוק במאמר 'זרעונים' שבספר 'אורות'. הראי"ה השתמש במאמר זה בשני מושגים קבליים קלאסיים, שהשתרשו בשפתנו: עולם התוהו ועולם התיקון. במקום להיכנס כאן לרקע ההגותי של המושגים, מבקש אני להציג אותם באמצעות הפירוש המוסרי-היסטורי שנתן להם הראי"ה קוק. עולמות אלו נמצאים בתוכנו, יש נשמות שמעולם התוהו ויש נשמות שמעולם התיקון. הנשמה שמעולם התיקון דבקה ב"הדרכה הרגילה של תום ויושר, בשמירת המידות הטובות וכל דת ודין". זאת נשמה המאחדת מוסר וריאליזם. לעומת זאת, מעולם התוהו, הן אותן נשמות שאינן מסוגלות לשמור על מסגרות החברה. הן מתפרצות ומחפשות משהו מעבר להן, "וכל ההתפרצות מזה, בין מצד קלות-דעת והפקרות ובין מצד עליית-דעת והתעוררות רוח עליון, הוא מעניין עולם התוהו". נשמות מעולם התוהו עלולות לעצב פושעים, אבל הן גם נשמותיהם של "האידיאליסטים הגדולים". פושעים ואידיאליסטים? כן. לפי הראי"ה אלה הם אותם אידיאליסטים אשר "רוצים בסדר יפה וטוב, מוצק ואדיר כזה, שאין בעולם לו דוגמא ויסוד". זאת ועוד. בפני הגשמת האידיאל חייב להתרחש שלב מוקדם. אין אמון בקיים, "על כן הם מהרסים את הבנוי לפי מדת העולם". איך שרים בהמנון האינטרנציונל (בתרגומו של שלונסקי): "עולם ישן עדי היסוד נחרימה... את עולמנו אז נקימה, לא כלום מתמול". האם מסוגלות נשמות התוהו להגשים את חלומותיהן? לממש את השלב הראשוני, שלב ההרס. הם פעמים רבות הצליחו לעשות. האם הם גם מסוגלות לבנות? אמנם כן, "המעילים יודעים גם לבנות את העולם הנהרס" מוסיף הראי"ה "אבל הגרועים, שהנטייה האידיאלית היותר עליונה

נגעה בהם רק נגיעה כל שהיא, הם רק מחבלים ומהרסים". שורשי נשמות אלו יונקים מהתהומות העכורים של עולם התוהו.

דברים אלה מעוררים בדמיוני תמונות משתיים "וחצי" מהפכות היסטוריות שהתרחשו בעולם המודרני. גם את המהפכה הצרפתית וגם את הרוסית עשו אידיאליסטים, אלא שבאידיאליזם שלהם, התערב רשע, אלימות, טרור ודיכוי, נוסח רובספייר וסטלין. שתי המהפכות קרסו, כפי שעל פי הקבלה, מתרחש בעולם התוהו. אלא שבקבלה מופיע אחרי הקריסה עולם התיקון, שמתחבר לעולם התוהו ומתקן אותו. לפי הראייה, כך יתרחש בהיסטוריה, "שבתחילה מתגלה הכוח [האידיאלי] בצורת התוהו, ולבסוף ילקח מידי רשעים ויינתן בידי צדיקים... שיגלו את אמיתת התיקון והבניין". הנשמות מעולם התוהו יוצרות סופות המביאות הרס, אולם "הסופות הללו יחוללו גשמי נדבה. ערפלי חשך אלו יהיו מכשירי אורים גדולים, ומאפל ומחשך עיני עוֹרִים תְּרַאֲיָנָה (ישעיהו כט, יח)". פירוש מופלא! האופל והחושך עצמם, ייהפכו למקור אור בעזרתו אף העיוורים יזכו לראות. המהפכה הצרפתית זכתה למקצת תיקון בעולם הדמוקרטי. המהפכה הקומוניסטית – לא, ומחסור זה השאיר עולם ללא רגשות של הזדהות חברתית עם הנצרכים. טרם התייחסתי לאותה "חצי" מהפכה עליה רמזתי. כוונתי למהפכת הסטודנטים ב-1968, שמוקדה היה בצרפת. שאלתי את עצמי שוב ושוב איך הם מציירים להם את אותו עולם עליו הם חולמים? איך תראה שם האוניברסיטה? נדמה לי שאת תשובתם המופלאה קלטתי תוך עיון במשנת הרברט מרקוזה נביאם (הניסוח הוא שלי): "כה מושחת ומשעבד הוא עולמנו, שאין תקווה למצוא בו תוכנית אופרטיבית לעולם האידיאלי. רק כאשר נהרוס אותו עד היסוד נוכל להשתחרר. או אז נשיג את יסודות העולם האידיאלי לו אנו שואפים". רעיון משיחי מופלא המבטיח שהתוהו יישאר תוהו, וההרס לא יתוקן.